

1714-2014, la construcció simbòlica de la identitat*

View metadata, citation and similar papers at core.ac.uk

brought to you by CORE

provided by R

Convulsions i arranjaments identitaris

La identitat és un fenomen complex. Joan Prat el compara amb una cebra, amb els seus diversos anells que anirien des de la identitat individual fins, com a mínim, la identitat del gènere humà (1978) —ell fa el símil per explicar la identitat nacional—, però més que a la nitidesa de la superposició concèntrica de la cebra, la identitat, és més aviat com el model atòmic que usem popularment, el d'Ernest Rutherford, amb un nucli i una escorça d'electrons que giren al seu entorn formant òrbites el·líptiques i circulars. Això permet interactuar la identitat bàsica, el jo, amb el conjunt de l'escorça, que vindria a ser la nostra societat i el context cultural més ampli, d'una manera selectiva i no concèntrica, de manera que hom pot ser alhora catòlic, català, gai i del Barça, per exemple, i aquests elements poden canviar sense que canviï la ubicació del nucli.

D'això en diria Ignasi Terradas (2000), identitat cultural, en contraposició a la Identificació política, pràcticament un sistema classificatori. Aquesta perspectiva ens portaria a centrar-nos en el jo, com a protagonista de la identitat, i en certa manera és inevitable. Però és igualment cert que la identitat és una (vàries) realitat social col·lectiva, més enllà de la diversitat dels jo que la componen. Com diu Joan Frigolé (1980: 5) «La identitat, del tipus que sigui, no és pas únicament quelcom que hom sent o pensa, sinó quelcom que s'ha de

* L'elaboració d'aquest article s'ha beneficiat de l'ajut concedit pel Ministerio de Ciencia e Innovación al projecte CSO2011-27230 del PNI+D+I, i s'integra dintre de l'activitat pròpia del Grup de Recerca Consolidat ANTERRIT 2014SGR425.

manifestar obertament i públicament. El lloc de la identitat no és ni el cor ni el cap de les persones [“només”], sinó els variats contextos i escenaris públics, que cada societat defineix com a pertinents per a la presentació, exhibició i trobada dels diferents tipus de persones i entitats...»

Fredrik Barth (1976), ja fa una colla d'anys, que ens parlava dels criteris d'adscripció i inscripció, la voluntat, o consciència, de formar part d'un grup i la identificació d'aquest grup com a tal per part dels altres grups. El jo, d'alguna manera, subordina la identitat cultural a la identificació política (o religiosa, o d'altra mena...) i accepta un discurs hegemònic sobre aquesta identitat, que ell mateix contribueix, d'una banda, a refermar, i de l'altra a reformar o recrear, perquè les identitats col·lectives no són unes estructures estàtiques, sinó que canvien i s'adapten al context sociohistòric, de vegades amb «arranjaments» gairebé imperceptibles, de vegades, en situacions històriques determinades, amb «convulsions» internes que poden comportar canvis fonamentals.

Tot i que és molt interessant i temptador fixar-se en el conjunt de l'entrellat identitari, avui ens centrarem —així ho demana el col·loqui— en una òrbita identitària específica i fonamental per a la nostra integració: la identitat geopolítica bàsica, i, en el nostre cas, concretament, la identitat catalana.

Tota identitat és una construcció social i tota construcció social reflecteix la jerarquia existent en la societat de referència, si més no, tota construcció social hegemònica.

La convulsió identitària de la Renaixença

El 1995 vaig coordinar un dossier de L'Avenç sobre l'origen de les tradicions (Prats, 1995), és a dir, del conjunt de símbols i mites que serveixen per fonamentar un determinat discurs (normalment hegemònic) sobre la identitat, i singularment les identitats nacionals. Els diferents autors que hi participaven, com havien fet d'altres i jo mateix molt explícitament a *El Mite de la Tradició Popular* (1988), identificaven el segle XIX com a període germinal principal, de la mà del romanticisme i, en el cas de Catalunya, singularment del moviment

de la Renaixença, un moviment que Antoni Rovira i Virgili (1966: 8) va definir com a d'un romanticisme «historicista, conservador en l'aspecte social, catòlic en l'aspecte religiós, realista en l'aspecte filosòfic.» Des que els que podríem anomenar «pares de la Renaixença» Milà, Rubió, Piferrer —malgrat la seva mort prematura—, Aguiló... prenen consciència, ells mateixos i l'estol d'escriptors, folkloristes, arxivers, juristes, etc., que els seguiran, de la necessitat de bastir un edifici identitari a Catalunya, la llengua i la literatura agafen un paper primordial amb l'ofici solemne dels Jocs Florals, que se celebra anualment des de 1859.

Òbviament, la llengua, una llengua culta, amb una literatura pròpia i que es faci valer, té, com ja adverteix Rubió i Ors (1841) una importància central, és el que els antropòlegs anomenariem el marcador ètnic per excel·lència. Per això els homes (i escasses dones) de la Renaixença es llancen a la recerca i conreu de la «morta viva», present en els papers, morts, dels arxius medievals i moderns i viva sobretot en el camp, i relativament rica i incontaminada per contrast amb la llengua de la ciutat, el «català que ara es parla» que defensaran aferrissadament autors com Josep Robrenyo, Eduard Vidal de Valenciano, Conrad Roure i, sobretot, Serafi Pitarra.

Però la llengua, ni la llengua dels xarons ni la llengua arrencada directament de la tradició popular, no és la llengua endiumenjada que necessita la nova identitat catalana, la dels burgesos i polítics que presentaran el memorial de greuges a la reina regent Maria Cristina. En paraules de Jacint Verdaguer (1974: 1284), aquella llengua era «l'humil i feiner trajo de casa, que no servia per endiumenjar-se quan s'esdevenia una festa major o bé una solemnitat com aquesta: Per cantar los sentiments de l'ànima, per celebrar les grans coses calia un idioma més polit, un trajo més violat, rumbós i de més llarg i ample ròssec». Davant de la inicial incapacitat renaixentista per reviscolar una llengua i una literatura vives i alhora cultes, comparables a les altres llengües i literatures europees, els romàntics–renaixentistes catalans fan alguna barrabassada. Jo no sé si és cert, com va apuntar en el seu dia Jaume Riera (1993), que *Curial e Güelfa*, novel·la medieval suposadament anònima, era de fet una obra apòcrifa de Manuel Milà i Fontanals, però sí sé, i està ben documentat, que, des de Milà fins que van començar a rebre pressions positivistes de col·legues europeus i es van

alçar veus crítiques en aquest sentit, com les de Pau Bertran i Bros o Cels Gomis (Pujol, 1989; Samper, 2013), els principals folkloristes catalans, col·lectors (fos directament o no) i editors de les principals col·leccions de literatura oral, com el mateix Milà, Aguiló, Maspons i Labrós, Francesc Pelai Briz, etc., van, no només ja seleccionar les cançons, rondalles, follies, llegendes, que s'avenien més al model de país i de societat que tenien en ment, sinó que van alterar positivament el contingut de molts espècimens, de vegades declarant-ho amb tota ingenuïtat i la consciència d'obrar correctament.

Un cert desànim recorria cap a mitjan segle XIX les files dels autors renaixentistes. No tenien res del que calia a un poble que volgués presentar les seves credencials culturals com a tal, que llavors passava per una llengua capaç de les expressions més sublimes, especialment en poesia, el gènere literari per excel·lència del moment, una epopeia que parlés d'herois i gestes passades (recordem que Macpherson se la va arribar a inventar a Escòcia amb el fals Ossian —Traimond, 1985—) i un teatre, l'espectacle on, en aquell temps, l'ús de la llengua transcendia l'àmbit privat i esdevenia una cerimònia social, un teatre per tant dramàtic, seriós i escrit amb una llengua culta, a més a més d'altres publicacions literàries, sobretot revistes, en català.

Tots aquests fronts els va intentar cobrir ell tot sol, un autor i, sobretot, agitador i activista, cultural, Francesc Pelai Briz. Briz no només va engegar diverses publicacions periòdiques en les quals va implicar una pila d'autors de més o menys vàlua, començant pels seus cunyats Maspons i Labrós, sinó que va escriure poesia, teatre, reculls folklòrics, tot plegat de discutible homologabilitat i, fins i tot, va intentar crear l'epopeia catalana, que tant es trobava a faltar, amb l'oblidable, *Orientada*, basada en l'expansió dels catalans per la Mediterrània (Prats, 1996). Els esforços a la desesperada de Briz no van servir de gran cosa, els fets havien de seguir el seu curs, però sí que, entre tots, havien aconseguit crear *l'humus* en el qual es podria formar i créixer el geni d'alguns autors particulars. L'àmbit del teatre va ser cobert per l'única figura que en aquell moment podia fer-ho, Serafí Pitarra, que, en una mena d'operació de transvestisme ideològic, es va reconvertir, via matrimonial entre altres coses, en un autor romàntic amb tots els ets i uts i va renegar de la seva etapa anterior dels «tallers» i les «gatades» i es va desfer per sempre del pseudònim que l'havia

identificat com a cap de files indiscutible dels xarons. D'aleshores endavant va ser un respectadíssim burgès que va recuperar el seu nom de Frederic Soler i va ser capaç de resumir tot l'esperit de la Renaixença en estampes com aquesta:

Vint anys feia que tal dia com avui ens acoblàvem aquí o en un altre lloc que, com aquest, portés al cap records de la pàtria i al cor sentiments de l'amor. A mi em semblava sempre la llar de la casa pairal; la imaginació se m'abstreia i veia l'acampament engolidor del fum, l'escó al davant, com soli de la patriarcal família catalana, i en ell sentats, els jaïos, la mestressa, l'hereu marit d'ella i els fillets darrers, entre els quals els rabadans i pastors completaven el quadre de ditxa i tradicionals costums, que tan típica ha fet sempre la genialitat de la nostra terra.

La senzillesa i la força estaven allí representades. Contra el poder invisible del cel, la creu de palma, i la branca de lloret beneït el diumenge dels rams, que guarden de trons i pedregades, segons creuen els pagesos; contra els llops del bosc, els mastins amb collars de claus; contra l'estranger invasor el trabuc atapeït fins a la gola, sinó de balins, de ferros cantelluts com aquells que al Bruc van travessar les imperials cuirasses.

I tot era pau i amor. La rondalla o la innocent passada del Rosari entretenien aquelles dolces vetllades. (1882: 28)

Més endavant se li sobreposaria una altra figura, que encara enaltiria més el teatre català, Àngel Guimerà, i esdevindria un dels grans dramaturgs de la seva època. Les revistes en català van agafar també una altra volada, però la tasca de portar la poesia catalana i de crear l'epopeia que tants anys s'havia encaçat, recauria sobre un jove seminarista de la Plana Vic, que va aterrar un dia als jocs florals de Barcelona i va portar el moviment de la Renaixença i la poesia catalana a unes cotes somniades però mai assolides, Jacint Verdaguer. Jacint Verdaguer no només va ser el poeta de Catalunya, que certificava definitivament la resurrecció de la «morta-viva» i feia, per fi, una obra en català que podia anar per tot el món amb el cap ben alt, sinó que va ser també l'autor que per fi va donar cos a la tan esperada epopeia, primer amb *L'Atlàntida* (1877) i després, d'una manera més significativa, amb *Canigó* (1886). La publicació de *L'Atlàntida* de Jacint Verdaguer i la proclamació com a Mestre en Gai Saber d'Àngel Guimerà als Jocs

Florals de 1877 són vistos per molts historiadors com la culminació de l'empresa literariopatriòtica de la Renaixença.

El model de pàtria cultural edificat per la Renaixença estava complet. Els excursionistes es van encarregar d'anar-lo escampant pel país i els partits regionalistes burgesos, singularment la Lliga Regionalista, el van fer seu. Com a model hegemònic mai no va ser contradit i és l'única construcció simbòlica sistèmica del catalanisme que ha arribat fins als nostres dies. A més a més dels símbols culturals d'extracció popular o culta, es van cercar i consolidar també uns símbols polítics bàsics i que igualment perduren. Singularment la bandera catalana, amb les quatre barres del casal de Barcelona, l'origen llegendari de la qual ha estat perfectament explicat per Martí de Riquer (2000) i l'himne, *Els segadors*, d'una rocambolesca gestació, que explica amb pèls i senyals Josep Massot (2014).

Al dossier que he esmentat abans, presentava el segle XIX, en el context de la revolució industrial i els nacionalismes proteccionistes i dissuasius de la conflictivitat social, com una època de gresol de tradicions i em preguntava si n'hi havia hagut d'altres en el decurs de la història recent de Catalunya.

Potser val la pena parar un moment per explicar què és una tradició. Una tradició és la fixació en el temps d'un determinat fenomen cultural. Els fenòmens culturals evolucionen contínuament, l'únic que pot variar és la velocitat i la direcció, i de vegades també s'estanquen i moren, perquè deixen de ser operatius a cap nivell. Amb l'invent de les tradicions s'agafa com una instantània d'aquest fenomen en un moment de la història, a partir d'aquí se'l converteix en un fòssil cultural, fora del temps, es proclama la seva ancestralitat, sistemàticament falsa en els termes immobilistes que es fa, se'n destaquen els valors que convenen al discurs hegemònic i s'utilitzen com a símbols per legitimar-lo. Ampliem una mica aquestes consideracions per evitar cap confusió: Les tradicions poden evolucionar, sí, i per raons diverses. Els sectors no hegemònics de la societat poden generar tradicions, també és veritat, però tindran moltes més dificultats, sobretot per mantenir-les. Les tradicions es refereixen només a fets culturals, si les volem considerar com un gènere específic, certament, però també hi ha una «vulgata» de la història «tradicional», incloent la història de l'art i de la cultura i també hi ha un relat territorial sobre el país,

una geografia mítica, agafant molts elements com a indrets simbòlics (Ripoll, que es reconstrueix) (Montserrat, amb «Lo vot del trobador» o la mort imaginada de Piferrer, exhalant el seu darrer alè al peu de la muntanya), el Montseny, el Canigó... En canvi Lleida pràcticament no existeix i tampoc les Terres de l'Ebre.

Arranjaments a partir del model hegemònic

Com hem dit, el model elaborat per la Renaixença es mantindrà com a model hegemònic fins a la Guerra Civil. Una mateixa classe social, la burgesia, continuarà essent la detentora del discurs dominant del catalanisme. Els discursos catalanistes populars, que tan bé havia estudiat Josep Termes (1984; 1986) i que havia defensat amb tanta passió, no passen de ser, a causa de la dinàmica política de la primera part del segle XX, discursos subalterns, per mantenir la dicotomia gramsciana.

Òbviament ens trobem en un altre temps, en el qual impera el Noucentisme, amb una nova estètica, una nova ètica, i un sentit de l'ordre i la mesura que contrasta amb els excessos de la Renaixença, i també del Modernisme, els «romàntics de debò». Però la civilitat noucentista, tot i estriolar-la, no pot prescindir de la construcció simbòlica que havia calat ja en el conjunt de la societat, especialment en els àmbits catalanistes, però també, ni que fos per inversió, en d'altres. No hi ha un catalanisme alternatiu, encara que, primer la Diputació de Barcelona i després la Mancomunitat, com a expressió política del Noucentisme, impulsi veritables «estructures d'estat», una cosa és això i una altra la identificació del grup, els catalans, en aquest cas.

Reprement una idea que apuntava al començament, podríem dir que el model elaborat per la Renaixença representa una veritable «convulsió», que anirà seguida de molts «arranjaments», que alhora constituïran els materials, amb els quals s'anirà conformant una nova identitat catalana hegemònica, radicalment diferent de l'anterior, justament en els moments que estem vivint ara, i que ens abocaran a una nova «convulsió». Vegem, molt sumàriament, com aquests «arranjaments» s'han anat sedimentant fins avui.

La nova reformulació hegemònica de la identitat que propugna el Noucentisme renegarà del desgavell lingüístic dels autors renaixentistes i, de la mà de Pompeu Fabra i de l'Institut d'Estudis Catalans, abordarà amb èxit la tasca gegantina de la normalització lingüística, però, culturalment, simbòlicament, es tracta d'una operació continuïsta, la nova llengua, ara endreçada i posa al nivell de les llengües més cultes del món, continuarà essent «la llengua d'aquells forts, la llengua d'aquells savis» i el principal marcador d'identitat catalana. La masia es vincularà amb l'antiguitat clàssica, però sense cap afany de restar-li presència simbòlica, només de resignificar-la (i encara parcialment, perquè molts aspectes de la ideologia pairal vehiculada per la masia, ja els van bé). Fins i tot les danses populars, per exemple, es regularan, s'estintolaran en esbarts dansaires i seran sotmeses a un tractament patrimonial, però d'altra banda, a partir d'una modesta dansa empordanesa, la sardana, molt del gust de l'estètica noucentista, reformulada de dalt a baix per obra i gràcia de Pep Ventura a la segona meitat del segle XIX, es normalitza la dansa nacional, una nova tradició, un nou símbol popular, substituint amb gran eficàcia la diversitat de danses pròpies de cada contrada, de vegades contra la voluntat explícita de les poblacions, i gairebé podríem dir imposada *manu militari* (Vilà, 1995), però amb un èxit innegable.

El franquisme i la subalternitat de la identitat catalana: *la communitas.*

Fins on arriba el meu coneixement del tema, els anys de la República i la Guerra Civil han estat poc estudiats des de la perspectiva de la construcció simbòlica, la formalització de discursos i el joc de les hegemònies en l'àmbit de la identitat nacional catalana. Si més no des d'aquesta perspectiva tan precisa. En qualsevol cas, amb l'arribada del franquisme, l'escenari canviarà radicalment i en conseqüència el posicionament dels diversos actors. El franquisme té un projecte explícitament etnocida envers Catalunya, una mica a l'estil de les lleis i declaracions incendiàries del ministre Ignacio Wert, però amb un Estat totalitari que el recolza i que no dubta a recórrer a la força per extirpar qualsevol vestigi de catalanisme i assimilar les províncies ca-

talanes al conjunt del territori espanyol sense cap expressió de singularitat que no sigui estrictament folklòrica, el «sano regionalismo bien entendido». Una agressió, doncs, que no és simbòlica — que també —, ni qüestionable, sinó que compta amb la força de la repressió, des de la censura i les detencions, fins a l'empresonament, les tortures i les execucions, sovint sense recórrer ni tan sols a la pantomima d'un judici polític.

Totes les imatges que fan referència a la identitat catalana durant aquesta època, especialment des de la postguerra fins al final de l'autarquia són negatives, es parla de desfeta, pèrdua, foscor, desert... A partir dels anys seixanta, amb el progressiu —i relatiu— aperturisme del franquisme, es comencen a observar canvis significatius. Tanmateix, des del primer moment de l'ocupació de les tropes franquistes, la identitat catalana —recordem-ho: com a fet social— no està morta i enterrada. Al marge d'una població que té, com a principal preocupació, sobreviure, en unes condicions econòmiques extremadament difícils, i al marge també de col·laboracionistes, delators i escanyapobres que fan fortuna a l'ombra del règim, amb un compromís de fidelitat total i a costa de l'apropiació dels béns dels vençuts, del comerç il·legal i de la penúria del poble, hi ha, com a mínim, tres grups ben diferenciats, amb processos d'osmosi no pas infreqüents, que contribueixen amb actituds característicament diverses al manteniment de l'edifici de la identitat catalana, que ressorgirà cada vegada amb més força i més ben format a partir dels anys seixanta, en una posició subalterna, sí, però amb projecció hegemònica.

Aquests grups inicials estarien constituïts, per una banda, per aquells segments de la societat catalana (amb forta presència de la burgesia) que han fet costat al franquisme, o no hi han estat bel·ligerants per motius fonamentalment relacionats amb una visió conservadora i religiosa de la societat, enfront del desori que per a ells i el seu estament social van representar els excessos comesos durant el període republicà. Moltes d'aquestes persones mantindran tanmateix una fidelitat al projecte de civilitat catalana, representat per la Lliga i el Noucentisme, i, en conseqüència, impulsaran —en castellà— projectes importants per a la recuperació del país. Per esmentar un cas que conec bé, el Museu d'Indústries i Tradicions Populars és creat al Poble Espanyol de Montjuïc a inicis dels anys quaranta, gràcies a la

iniciativa de Tomàs Carreras i Artau i Agustí Duran i Sanpere i encarregat a dos folkloristes que també han romàs al país, Joan Amades i Ramon Violant i Simorra. Al costat d'aquests personatges, podríem dir, menys compromesos, però fonamentals per al posterior redreçament del país, hi ha una intel·lectualitat —sobretot— interna, que explora les escletxes més petites que deixa el règim per anar fent una tasca callada de veritable oposició cultural, sovint aprofitant les mateixes contradiccions del règim, com la seva dependència de la religió, que, més enllà del *nacional-catolicismo*, permet que es desenvolupin, aprofitant aquest espai, iniciatives obertament catalanistes, com la Festa de l'Entronització de la Mare de Déu de Montserrat, magistralment analitzada per Joan Frigolé (1980), o les primeres edicions de llibres en català per part d'editorials com Barcino o Selecta, en mans de Josep M. Casacuberta i Josep M. Cruzet, que mantindran viu el caliu. El tercer grup estaria format pels exiliats, que tard o d'hora aniran retornant a Catalunya, encara que alguns no ho faran fins després de la mort de Franco. Però els exiliats continuen produint cultura catalana i en català i aquesta producció arriba clandestinament a Catalunya, de la mateixa manera que, des de Catalunya, es produeixen obres que es publiquen a l'exili. Tot plegat podríem dir que és una identitat que es manté en determinats cenacles, però que constitueixen la condició *sine qua non* perquè no es produeixi el trencament que el franquisme havia programat.

A efectes del que ens interessa, la construcció simbòlica de la identitat, no és moment de canvis, sinó de replegament, i, per tant, tots els diversos estaments del catalanisme conflueixen en uns mateixos símbols, unes mateixes manifestacions, pròpies de la identitat burgesa hegemònica creada a partir del moviment de la Renaixença i retocada i consolidada pel Noucentisme. Com a molt es dona un procés de suplantació simbòlica, que permet saltar les barreres de la censura. El Virolai esdevé un succedani d'Els Segadors, cantat a tot pulmó per agnòstics i ateus convençuts, les ballades de sardanes esdevenen en elles mateixes un acte d'afirmació catalanista independentment dels gustos folklòrics i musicals de cadascú, Els Pastorets o La Passió actes de comunió patriòtica. Es produeix una situació de *communitas* entesa com a suspensió temporal de l'estructura de rols i estatus, en aquest cas de la societat catalana antifranquista, i amb

una capacitat especial de generar nous símbols, nous discursos, noves realitats culturals (Turner, 1969). Aquesta situació perdurarà durant l'època del *desarrollismo* i el tardofranquisme i tindrà conseqüències en la transició.

L'ordit d'una nova hegemonia identitària: el tardofranquisme

A partir dels anys seixanta i progressivament, l'administració franquista relaxa la seva pressió, si més no en l'àmbit de la cultura, i les editorials en català, el teatre, la música, les publicacions periòdiques van proliferant i normalitzant-se. El límits de tolerància del règim ja no vénen definits per la llengua, sinó pels continguts, on es treballa amb els marges erràtics de la censura. L'objectiu d'etnocidi del primer franquisme sembla haver quedat aturat per la força dels fets i per la continuïtat que, de manera clandestina o simplement discreta, s'ha sabut donar durant els anys més durs del franquisme a la identitat catalana, una identitat, això sí, que s'haurà hagut de centrar exclusivament en l'àmbit cultural, sense cap presència política, més enllà d'algun acte puntual, com els fets del Palau de la Música.

En la dècada dels seixanta i els setanta, el nucli bàsic de la construcció simbòlica de la identitat catalana es nodreix amb nous elements que s'hi integraran amb tota normalitat.

Destaca, en primer lloc, la Nova Cançó, que, seguint el manifest de Lluís Serrahima i Miquel Porter publicat a *Germinabit*, «Ens calen cançons d'ara» i amb les clares influències, d'una banda, de la «chanson» francesa de Brel, Brassens, Leo Ferré i tants altres i de la cançó folk i de protesta nord-americana per l'altra, de Woody Guthrie i Pete Seeger a Bob Dylan i Joan Baez, també entre tants altres, crea un gènere propi de cançó en català i amb continguts de denúncia i reivindicació, jugant sovint amb les metàfores, amb les coses mig dites i insinuades o amb els silencis eloqüents, per esquivar la censura. La voluntat de la societat catalana d'existir com a tal i posar-se al dia es manifesta tant per la banda de la producció cultural, professional i amateur com per la banda del públic. La Nova Cançó és un bon exemple de com el contingut cultural i simbòlic s'erigeix en estendard d'afirmació i resistència. D'una banda es creà el grup Els setze jutges,

amb figures de gran militància cultural, però que poc tenien a veure amb la cançó, com Josep M. Espinàs, Remei Margarit o el mateix Miquel Porter, mentre que paral·lelament i amb connexió, però sense integrar-s'hi emergia la figura de Raimon, sens dubte la més poderosa de l'època. De mica en mica, els setze jutges anaren ampliant el seu nucli inicial amb cantants ocasionals i d'altres que arribarien a ser professional, en alguns casos d'èxit més enllà del seu missatge politicoidentitari, com Joan Manuel Serrat, Maria del Mar Bonet, Lluís Llach i algun més. L'interès del fenomen dels Setze Jutges i de la Nova Cançó rau en el fet que no era ja un fenomen minoritari per a cenacles tancats sinó que actuaven amb regularitat a tots els centres i casals de Catalunya, aleshores gairebé tots crescuts a l'emparedat de l'Església, que també havia fet un canvi generacional i ideològic important i molt sovint era el paraigua que aixoplugava moltes activitats «contestatàries», com se'n deia aleshores, des del teatre, als cinefòrums, els recitals de cançó i tot un llarg etcètera.

Era hora de «guerrers de totes armes» i de «tota pedra fa paret», d'iniciatives col·lectives, des de la Gran Enciclopèdia Catalana fins a l'Escola de Mestres Rosa Sensat. D'intel·lectuals compromesos —per iniciativa pròpia o d'altri— amb la realitat del país, com Salvador Espriu, que va esdevenir el poeta nacional de Catalunya per excel·lència, de figures, com el mateix Miquel Porter que treballen en la reconstrucció d'una hegemonia cultural catalana no només en el seu àmbit professional, la història del cinema, sinó fent teatre amb l'Associació Dramàtica de Barcelona, cantant amb els Setze Jutges, recorrent el país per dirigir cinefòrums allà on li demanessin, cinefòrums que esdevenien veritables debats polítics o presidint la Universitat Catalana d'Estiu de Prada de Conflent. I van aparèixer també els primers himnes de la reviscolada identitat catalana sota el franquisme, des d'«Al vent» i «Diguem no» fins a «L'estaca».

Al mateix temps, potser uns anys més tard, no gaire, es van començar a estendre, sobretot entre el jovent, corrents ecologistes, orientalistes, pacifistes, antiautoritaris, feministes... provocats per influències diverses de «joves aïrats» d'arreu del món, que es van començar a formalitzar després de la segona guerra mundial, des de la generació beat nord-americana, amb una influència directa sobre la joventut més inquieta del moment, així com, posteriorment, l'oposició a la

guerra del Vietnam i finalment, de manera potser més fagocitada per la cultura de masses, els hippies, fins a l'existencialisme francès, el moviment de les comunes i el maig del 68, a França, que va ser com una gran fira de tot plegat.

Tot això va tenir molt més impacte del que de vegades sembla a Catalunya. Sense la vitalitat que totes aquestes influències, unes i altres, van inocular en el teixit social català, en les generacions fonamentalment joves d'aquells moments, no s'entendria el que ha passat després i el que passa ara.

En aquells moments, per exemple, es va produir una inversió simbòlica, que seria duradora, respecte del que s'entenia com a cultura popular, és a dir, la cultura rural preindustrial. El món rural que ens presenten els autors renaixentistes és un món harmònic però rígidament estructurat. La doctrina de l'església ho impregna tot i el capellà, representant de Crist a la terra, s'encarrega de sancionar les conductes de tothom. La masia i la seva organització, un patró residencial, econòmic, social i ideològic, com s'ha dit tantes vegades, discontinu en el temps, en l'espai i en els estaments socials catalans, és presentada tanmateix com la forma d'organització pròpia de l'esperit català i convertida, de facto, en una metàfora de la societat. En ella, l'autoritat del pare és inqüestionable, alhora que ell és el responsable de vetllar pels valors de la moral cristiana, per la integritat i rendiment de les seves terres, mitjançant el treball, perquè tothom accomplixi el rol que li correspon dins del sistema i perquè aquest es reproduïxi convenientment. És un món en què el conflicte no té cabuda. L'amo i senyor el mena amb prudència i magnanimitat i educa l'hereu perquè el succeeixi en el futur, els cabalers mascles tindran dret a la legítima per establir-se pel seu compte o iniciar altres empreses a ciutat, o bé, si hi renunciïn, podran restar al mas sota la protecció de l'hereu, la pubilla serà casada idealment amb l'hereu d'un altre mas al qual aportarà la seva dot, les altres filles tindran també la seva dot, equivalent a la legítima, per poder fer un bon matrimoni, o entrar al convent si així ho decideixen, o restar al mas també sota l'empara de l'hereu, solteres, com pot haver decidit també algun cabaler. Seran les tietes i els concos. Els treballadors que es vulguin establir pel seu compte, amb motiu del matrimoni, per exemple, poden arrendar terres de l'amo, que els les cedirà en condició de parcels (és

a dir, que les collites aniran a parts entre l'amo i el parcer) i prosperar gràcies al seu treball.

En el món de la masia retratat pels autors, especialment pels folcloristes renaixentistes, destaca doncs el temor de Déu i la moral cristiana, la propietat privada i indivisa, l'autoritat inqüestionable de l'amo, el paper subordinat dels fills i les dones, amb un tracte preferent sempre per a l'hereu, la senyora i la pubilla i el caràcter estamentari respecte de la resta de treballadors, ja sigui vinculats directament al servei del mas o bé establerts pel seu compte com a parcers. A partir de finals dels anys seixanta, sobretot durant els setanta, apareixen nous col·lectius — que no tenen res a veure amb les generacions anteriors —, que es tornen a interessar per aquest món rural preindustrial però des d'uns altres valors que podríem vincular més a les influències rebudes dels referents culturals fonamentalment juvenils procedents de l'exterior. No es discuteix el model, es re-apropia. Així el cristianisme és substituït per una mena de panteisme (o fins i tot paganisme), que en alguns casos pot tenir una concreció més menys budista i en altres no. L'autoritarisme pel comunitarisme, la jerarquització per l'igualitarisme, també entre gèneres — si més no nominalment —, la castedat imposada per la doctrina catòlica per la llibertat sexual i es mantenen valors com el contacte amb la natura, el treball de la terra, el treball amb les mans i el tracte personal, en oposició al que es pot viure en els seus contextos, normalment urbans, d'origen. Això es manifestarà en moviments neorurals, comunitaris i fins i tot en grups de treball i de recerca, tot plegat habitualment fallit al cap d'un temps, però que deixarà un pòsit que encara és present a la societat catalana (Prats, 1985).

El darrer element que intervé durant aquest període en la remodelació del discurs sobre la identitat catalana és el factor de l'oposició política i l'activisme social, singularment el moviment veïnal. En l'àmbit polític podríem dir que, a partir d'una dispersió inicial molt grupal, es conflueix, a les darreres etapes del franquisme, cap a una clara preponderància del Partit Socialista Unificat de Catalunya, de la mateixa manera que es produeix la fundació i consolidació de Comissions Obreres. Ambdues organitzacions, i especialment el PSUC, tenen la peculiaritat de sumar les reivindicacions socials i nacionals i, en tots dos casos, de superar clarament la fractura que s'hagués pogut

produir si la immigració massiva que el franquisme desvia durant els anys seixanta, especialment, envers Catalunya, no hagués trobat un encaix social i polític significatiu. Tant els partits polítics, especialment, insisteixo el PSUC, que fa una tasca de cohesió formidable en aquest sentit, com els sindicats, les associacions de veïns i tota mena de centres socials i culturals integren les allaus migratòries, una integració especialment sensible en el cas dels joves i pràcticament definitiva amb la segona generació, ja nascuda a Catalunya, tot i que aquesta tasca, sobretot a causa de la ubicació dels immigrants en guetos separats de la població autòctona, no arribi a culminar fins anys més tard, però ja en aquests moments està encaminada. Els partits polítics clandestins, s'infiltra estratègicament en el teixit associatiu, ja sigui en associacions de veïns o en tota mena d'associacions culturals.

Hi ha un moment, al final del franquisme i sobretot principis de la Transició, que les festes populars viuen un reviscolament des d'aquestes mateixes associacions de la societat civil, que conviuen amb les decadents manifestacions festives oficials durant les festes majors i en altres dates senyalades. Això provocarà un fenomen singular. Quan, després de la transició, s'elegeixen els primers ajuntaments democràtics, els càrrecs electes recauen en aquelles persones, militants del PSUC el més sovint (molt notablement en l'anomenat cinturó roig de Barcelona) o d'altres organitzacions polítiques clandestines o procedents d'antics grups clandestins que s'apleguen en aquells anys tan revolucionats, com també en alguns independents que segueixen el mateix camí. Aquestes persones són les mateixes que, des de la societat civil havien estat organitzant festes i tota mena d'actes culturals. Per tant, quan arriben al poder, es produeix una mena de desplaçament de les activitats culturals de la societat civil envers les regidories de cultura dels ajuntaments i, en conseqüència, una certa usurpació política del protagonisme ciutadà, que, amb el temps, quan la situació de *communitas* inicial es refredi i l'administració política i la societat civil es vagin diferenciant i ocupant cadascuna paulatinament el seu lloc, esdevindrà motiu de noves confrontacions (Prats, 1984).

En resum i fins aquí: el model simbolicocultural de la identitat catalana que havia estat formalitzat pels intel·lectuals de la Renaixença, com un model romàntic a mida de la naixent burgesia industrial i que havia estat endreçat però confirmat pel Noucentisme al servei,

al capdavall, d'una mateixa burgesia, ara molt més consolidada, arriba com a únic model hegemònic, d'altra banda ben estructurat als anys del franquisme, durant els quals, prospera subterràniament, com a punt de consens i trobada (no n'hi ha d'altre) i, per tant, s'enforteix en la clandestinitat i incorpora nous continguts de caràcter democràtic. L'existència d'un enemic comú i d'un objectiu prioritari: la superació del franquisme i l'assoliment d'un estat de dret i una societat democràtica, subsumeixen diferències que, en un altre moment, podrien haver donat lloc a models alternatius, però que ara són fagocitades pel model hegemònic en virtut d'un bé superior i comú.

L'ordit d'una nova hegemonia identitària: la Transició

Per això, quan finalment es produeix la Transició, i ho fa en les condicions que ho fa, pactant amb el franquisme, la bandera de país només pot ser alçada amb coherència per aquells que encarnin sense contradiccions els ideals de la burgesia catalana reflectits en el model identitari únic. I aquests són, l'expressió política de la burgesia catalanista, Convergència i Unió. Convergència i Unió es converteix durant vint-i-tres anys en l'única encarnació legítima de la pàtria, no els cal recolzar-se en elements de classe, el vot que recullen, sobretot inicialment, és transversal, mentre que la resta de partits no poden formular una alternativa identitària de país i s'han d'expressar en termes d'oposició i d'interessos de classe. Aquí, el Partit dels Socialistes de Catalunya li guanyarà clarament la partida al PSUC, a nivell estatal (a nivell municipal li costarà una bona colla d'anys), perquè, al capdavall, el PSC, en aliança, a l'Estat, amb el PSOE, pot esdevenir, com no trigarà a succeir, una alternativa clara de poder, mentre que a Catalunya, Convergència és imbatible. «A casa, els nostres» em deien en un poble de La Batllia.

Durant vint-i-tres anys consecutius la restaurada Generalitat de Catalunya és governada per Convergència i Unió, sota la presidència de Jordi Pujol. Durant tot aquest temps, a l'empara de l'Estatut d'Autonomia, la Generalitat oficialitza la versió hegemònica de la identitat catalana preexistent i la sanciona amb guardons com els premis nacionals de cultura o les creus de Sant Jordi. La mateixa recuperació

de les institucions d'autogovern adquireix un caràcter simbòlic dominant i, de fet, es produeix a Catalunya i per a la identitat catalana una mena de sensació de «fi de la història». Aquesta representació hegemònica no té cap inconvenient a ser permeable respecte a noves manifestacions culturals —com els grups de rock en català—, o d'altres que no posin en qüestió els pilars fonamentals sobre els quals s'assenta la legitimitat del partit en el govern.

El domini de la dreta nacionalista a la Generalitat és tan abassegador, tan connatural, que l'esquerra sembla renunciar a plantejar un model identitari alternatiu, incapaç com és de desmarcar-se eficaçment de tots aquells elements simbòlics que han estat apropiats pel nacionalisme burgès i propugnats transversalment per a tot el país, simpatitzants o no de Convergència i Unió.

És il·lustrativa, en aquest sentit, la política de museus nacionals que segueix la Generalitat (Prats, 1997). Al marge d'altres qüestions sobre la política de museus de la Generalitat, a la Llei de Museus es contemplen tres museus nacionals: el Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC), el Museu Nacional d'Arqueologia de Catalunya (MAC) i el Museu Nacional de la Ciència i la Tècnica de Catalunya (mNACTEC). Els dos primers representen simplement el reconeixement de les principals institucions museístiques del país, però no deixa de ser sorprenent que, en la mateixa llei, s'levi a la mateixa categoria un museu de la ciència i la tècnica (i no d'història, d'etnologia, de ciències naturals, etc.). De fet, els tres museus nacionals conformen conjuntament un discurs sobre Catalunya. El MNAC, especialment en els primers temps, centre molt el seu missatge en el romànic, fet que el vincula obertament amb el suposat naixement de la nació i amb l'eslògan «Catalunya té mil anys» que la Generalitat promou. El MAC (amb les seus d'Empúries-Ullastret, Barcelona i Tarragona) senyala l'antigor i importància dels fonaments de la nació: «Catalunya té mil anys, però fa molts més ja hi érem». I el mNACTEC? El mNACTEC, encara que barregi de manera maldestra la ciència i la tècnica amb la història industrial (sobretot a la seu central de Terrassa), és, de fet, un museu de la Industrialització, de la Revolució Industrial, de la burgesia i els capitans d'empresa: «Catalunya té mil anys, fa molts més ja hi érem, després ens van sotmetre, però amb la industrialització vam ressorgir com un fènix i ara som aquí».

En aquest discurs de país li manca un element, la caracterització del poble català, que arrela en l'antiguitat clàssica, es constitueix com a nació, sap subsistir com a tal en l'adversitat i ressorgir i convertir Catalunya en la regió més pròspera d'Espanya. Aquí sorgeix la iniciativa d'un quart Museu Nacional d'Etnologia de Catalunya, que, curiosament, és plantejada i defensada al Parlament pel diputat eurocomunista Ignasi Riera. La idea d'Ignasi Riera és, òbviament, erigir un temple d'igual categoria a la «cultura de les classes subalternes», però al govern de CiU la iniciativa ja els està bé, tot i que ells pensen en termes d'expressió del caràcter nacional. S'arriba a produir un mandat del Parlament per endegar el museu en el termini d'una legislatura, però la Direcció General de Patrimoni no posa fil a l'agulla. Després d'uns primers temptejos amb els pocs antropòlegs que ens dedicàvem a l'àmbit del patrimoni, on queda clar que no estem disposats a defensar la idea de cap caràcter col·lectiu ni res que s'hi assembli, es convoca unes jornades per definir com hauria de ser el futur Museu Nacional d'Etnologia, destinades al fracàs des del plantejament inicial. A les jornades s'hi convoca fonamentalment antropòlegs de tots els àmbits, gairebé en la seva totalitat sense cap contacte amb el món dels museus i del patrimoni i esdevenen, com era previsible, un guirigall informe, on la majoria dels ponents comencen les seves intervencions dient que no saben res de museus i que s'han assessorat en els col·legues que sí hi treballen per preparar la ponència. Com segurament estava previst, el projecte de Museu Nacional d'Etnologia de Catalunya des d'aquell moment queda encallat.

Poc temps després, i se suposa que com a reacció al fracàs de l'empresa, el president Pujol, personalment, des del Departament de Presidència i prescindint de la Direcció General del Patrimoni i de la mateixa Conselleria de Cultura, decideix tirar endavant un *soi disant* Museu d'Història de Catalunya, que encarrega a una persona de la seva màxima confiança, Carme Laura Gil, i s'ubica en un edifici de màxima centralitat, el Palau de Mar, pel lloguer del qual la Generalitat paga un preu escandalós. Carme Laura Gil, que tampoc no és una persona de museus, sinó més aviat del món de l'educació —ha estat consellera del ram—, delega al seu torn el projecte museològic en Francesc Xavier Hernández, professor de Didàctica de les Ciències Socials, especialitzat en museologia. El resultat, del qual el mateix

Hernández renega, no és un museu (no té col·leccions ni altres serveis propis d'aquestes institucions) sinó una fastuosa exposició permanent que recull linealment i d'una manera efectista la versió «homologada» de la història de Catalunya des del neolític fins a la restauració de la Generalitat. L'única variant apreciable respecte de la visió més ortodoxa de la història nacional és la presència, fins aleshores insòlita, de la presència històrica de l'Islam a Catalunya. Això cal vincular-ho amb la creació, també des de presidència, de l'extraordinàriament ben dotat Institut Català de la Mediterrània, la direcció del qual va ser encarregada a un altre personatge de la màxima confiança del president Pujol, l'escriptor Baltasar Porcel. Alhora, cal relacionar aquest sobtat interès per la Mediterrània i els seus països riberecs en una Catalunya que escoltava «la veu del nord» i somniava amb «anar-se'n nord enllà» amb l'entrada d'Espanya a la Unió Europea i la consegüent projecció de l'economia del país envers l'arc mediterrani.

El 17 d'octubre de 1986, a la seu del Comitè Olímpic Internacional de Laussanne, l'exfranquista i aleshores president del COI, Joan Antoni Samaranch, pronuncia una frase que serà el tret de partida per a una de les transformacions recents més profundes de Barcelona i indirectament del conjunt de Catalunya: «à la ville de... Barcelona», amb la qual certifica la concessió de l'organització dels Jocs Olímpics d'estiu de 1992 a la ciutat. Ras i curt: l'ocasió és perfectament aprofitada pel poder polític municipal i autonòmic, amb la col·laboració de l'estat i es mobilitza tota l'energia creativa i organitzativa de Barcelona i la resta del país per dur a terme, d'una banda, una renovació urbanística en profunditat de la ciutat, especialment marcada per l'obertura al mar, la modernització de determinats barris i l'extraordinària proliferació d'edificis singulars encarregats als arquitectes més brillants del moment, i, d'altra banda, renova tant l'organització com la presentació (en les cerimònies d'obertura i tancament dels jocs) del que fins aleshores havien estat uns jocs olímpics. La frase repetida per megafonia per Constantino Romero a la cerimònia de clausura de «atletas bajen del escenario», mentre tothom ballava al so de la Rumba de Peret «Barcelona es poderosa, Barcelona tiene poder», anunciava la certesa del que al cap de pocs anys, i gràcies també a les bones arts de Turisme de Barcelona, acabaria passant, que Barcelona

esdevindria una de les principals ciutats turístiques del món, fins al punt d'arribar a generar problemes per excessos d'aflluència.

Més enllà de tot el que això significa a molts nivells, simbòlicament vol dir que l'esquerra catalana, i singularment el PSC, amb Narcís Serra, primer, i Pasqual Maragall després com a alcalde de Barcelona, havia trobat, per mitjà de la ciutat, la manera de projectar un nou model identitari orientat vers el futur i basat en elements que no tenien res a veure amb el discurs historicista: Barcelona, i Catalunya per extensió, esdevenien sinònim de modernitat, però també de llum, de bon temps, de festa, de tarannà acollidor i, alhora, d'innovació i eficàcia. Els únics elements històrics de Barcelona envers els quals el món giraria els seus ulls eren els edificis modernistes, sobretot de Gaudí, però vistos en clau de futur, d'arquitectura visionària. El barri gòtic, d'obligada visita, esdevenia sobretot un paisatge amable per a la passejada turística i un marc excel·lent per a les fotografies. Cap turista, que jo sàpiga, ha deixat de venir en saber que era un invent recent i que elements tan emblemàtic com la façana de la catedral havien estat edificats en el segle XIX i finançats per la burgesia industrial. Més enllà d'això, Catalunya ha estat identificada pel visitant forà per les seves platges i el seu clima, el «Bar-Cel-Ona» que deia el cartell de Xavier Mariscal (mar, festa —o borratxera si es vol— i bon temps), que ja havien estat un dels motors de l'economia franquista durant el *desarrollismo* en l'època de Fraga com a ministre d'*Información y Turismo*.

Als ulls del foraster, la història del país desapareix com a tal i d'alguna manera Catalunya és substituïda per Barcelona, de la qual esdevé l'*hinterland*. Les visites dels turistes que arriben a Barcelona fora de la ciutat s'adrecen sobretot a Montserrat i Sitges (desproveïdes de qualsevol sentit identitari), però, en primer lloc al parc temàtic de l'*outlet* de La Roca del Vallès.

La visió de la identitat catalana del franquisme ençà no quedaria completa sense esmentar un element simbòlic cabdal: el Barça. Actualment, el Museu del Barça és un dels més visitats de Barcelona (molt per damunt dels anomenats museus nacionals). Evidentment, com passa amb la Sagrada Família, el que compta no és tant el museu com el monument que va inclòs en la mateixa entrada, en aquest cas el Camp Nou. Actualment, el Barça és una empresa global del món

de l'espectacle, equivalent a Disneyworld o als estudis cinematogràfics de Hollywood, i els seus jugadors són personatges comparables a Mickey Mouse, a Blancaneus o Brad Pitt i Angelina Jolie, però això, en un fenomen ben conegut que fa que un mateix fet pugui ser viscut de maneres diferents per col·lectius diversos, no li treu ni una engruna de la seva força identitària. Aquesta força simbòlica identitària es comença a expressar durant el franquisme, quan el Madrid esdevé l'equip oficial del règim franquista i és afavorit enfront del Barça —i d'altres equips— amb maniobres i tripijocs de tota mena. El Barça esdevé un símbol de resistència catalanista, davant d'un oprobí simbòlic similar al que feia que no hi poguessin haver més cotxes matriculats a Barcelona que a Madrid. Posteriorment, quan la pressió política afluixa una mica, el Barça esdevindrà un motiu d'orgull i, el que encara és més important, un gresol de fàcil integració —com recull Espinàs a la lletra del seu himne— per a la immigració, enfront de l'altre equip de la ciutat, l'Espanyol, que esdevindrà, *volens nolens*, entre altres coses, l'equip del règim a Catalunya. És en aquesta època que comença a prendre sentit l'expressió que el Barça és «més que un club». A partir de la Transició i de la restauració de la Generalitat, amb la recuperació —o la creació— del que ara en diríem «estructures d'estat», com l'escola, la ràdio i la televisió pública i d'altres, el Barça passa a fer el paper substitutori d'una mena d'institucions que l'Estat espanyol no permet implantar: les seleccions esportives i esdevé, a tots els efectes, el més semblant a una selecció nacional catalana.

Tots aquests elements també són assumits per la burgesia catalana i pel partit que, en sintonia amb ella, governa el país, és a dir, la Comunitat Autònoma, des de 1980, Convergència i Unió. Però ara ja no detenen la legitimitat en exclusiva. El Partit dels Socialistes de Catalunya, principalment, és vist com una força amb un discurs identitari catalanista propi i tan potent com el que pot sustentar CiU. Això permet que s'erigeixin en alternativa de govern a la mateixa Generalitat, i així, a les eleccions autonòmiques de 2003 aconsegueixen una majoria, que els permet, sumant altres formacions de l'esquerra, assolir el govern de la Generalitat. Iniciativa per Catalunya - Els Verds amb Esquerra Unida i Alternativa, hereva de l'antic PSUC i d'altres forces d'esquerra s'hi afegix de seguida. La balança es pot decantar en un sentit o en un altre segons el que faci Esquerra Republicana de Cata-

lunya. El dilema que se li presenta a Esquerra és, en gran part, decidir entre dues construccions de la catalanitat, la que sembla servir les essències del catalanisme de la mà de Convergència i Unió i la del nou catalanisme, representat en aquell moment per un PSC, sobretot, en el que ara en diríem «sector catalanista» té molt de pes, amb Pasqual Maragall al capdavant. No sé fins a quin punt es debat a fons el tema dintre d'Esquerra Republicana o la decisió, d'alguna manera, ja està presa, però el cas és que Esquerra, amb Josep Lluís Carod Rovira al capdavant, fa una aposta clara per la renovació de la Generalitat i la política del país i s'afegeix al PSC i a Iniciativa formant el que es coneixerà com a tripartit, certificant la primera alternança de poder a la Generalitat restaurada. Es tracta, probablement, de l'inici (altrament incompreensible sense les transformacions que envolten la Barcelona del noranta-dos) de l'actual «convulsió» identitària.

Convulsió social i nova construcció simbolicoidentitària

El tripartit no s'arriba a entendre mai i, després de dues legislatures, la primera amb Pasqual Maragall i la segona substituït aquest per José Montilla com a president de la Generalitat, pateix un enfonsament electoral, que el 2010 retorna el govern a Convergència i Unió, amb la figura d'Artur Mas al capdavant. Seria molt interessant estudiar la política erràtica del tripartit respecte al catalanisme, però, als efectes d'aquest escrit, em quedaré amb dos moments, de molt diferent entitat —si més no aparentment— però, com es veurà posteriorment, d'una gran transcendència. El primer, naturalment, és l'encàrrec del president Maragall de redactar un nou estatut d'autonomia molt més ambiciós, de caràcter pràcticament federar i, en alguns punts, confederal i tot. El segon, el gir que inicia Esquerra Republicana i que obrirà nous horitzons per a molta gent i que es pot resumir en una frase de Carod Rovira, quan diu: «jo sóc independentista, però no sóc nacionalista» (una frase de 1999, però que llavors pren una nova dimensió política). En aquests dos moments podríem singularitzar les bases de la nova construcció de la identitat catalana que s'està gestant actualment.

El projecte d'Estatut d'Autonomia impulsat per Pasqual Maragall és la primera mostra clara, a Catalunya, des dels inicis de la transició del malestar del seu encaix a Espanya, l'Espanya de les autonomies, del *Café para todos* i de la LOAPA. Catalunya viu Espanya com un fre i exigeix, al projecte de nou estatut, una nova ubicació, que, sense trencar el marc polític, comporti tanmateix un canvi substantiu en l'autogovern i en la gestió dels recursos propis, una càrrega que Catalunya ha assumit durant molt de temps en nom de la solidaritat intercomunitària i el manteniment de l'estat central, però que es fa cada cop més feixuga. Malgrat l'ampli acord que s'assoleix al Parlament amb la redacció de l'estatut i les promeses del govern Zapatero a Pasqual Maragall en el sentit que s'acceptaria l'estatut que es presentés des de Catalunya, el contingut de l'estatut és sensiblement aigualit al *Congreso de los Diputados*, on, en gràfica expressió d'Alfonso Guerra, és «cepillado» i «bien cepillado». Tot i així, extremadament rebaixat en les seves expectatives, l'estatut és aprovat en referèndum pel poble català, però, acte seguit, és impugnat per Partit Popular davant del Tribunal Constitucional, que en retalla totalment o parcialment bona part de l'articulat, desnaturalitzant-lo completament. La manifestació que se celebra a Barcelona el juliol del 2010 és la primera gran expressió, des dels primers anys de la Transició, del malestar de bona part de la societat catalana amb la situació del país respecte a l'Estat espanyol.

Les declaracions de Carod, defenestrat ben aviat del tripartit per l'afer de les converses de Perpinyà amb ETA, no tenen inicialment l'abast polític d'un procés com el del nou Estatut d'Autonomia, però contenen una càrrega de fons, que, més endavant, esdevindrà decisiva. En el fons, el que fa Carod, en termes de teoria del nacionalisme, és desplaçar el nacionalisme català del que es coneix com a nacionalisme alemany, de caràcter romàntic i essencialista al nacionalisme francès basat en el fet de la ciutadania. En una època d'aparent benestar i creixement indefinit, com la que es viu fins a 2008, el fenomen identitari resta en un segon pla. Però el 2008 es produirà un fenomen que ho traspasarà tot. La caiguda de Lehmann Brothers destapa els riscos que ha estat assumint el capitalisme especulatiu i la impossibilitat de moltíssimes entitats financeres occidentals (i asseguradores, grups d'inversió, etc.) per substanciar les seves inversions, principalment en

forma de préstecs immobiliaris. Això produeix una ensulsiada del sistema econòmic que coneixem com a «crisi» i en la qual encara estem vivint, on es posa de relleu la incapacitat de les institucions bancàries per recuperar el capital que han externalitzat. Els estats, en general, es dediquen a cobrir l'immens forat de l'economia financera, els deutes dels bancs, amb recursos públics, fet que comporta una reducció dràstica de la despesa pública que rebaixa sensiblement els estàndards de l'estat del benestar, en uns països més que altres, però Espanya, com la resta de països del sud d'Europa, sense una economia sòlida i diversificada més enllà del sector de la construcció, ara paralitzat, ho pateix especialment. Això té tot un seguit de corol·laris. D'una banda, la caiguda del sector immobiliari, que n'arrossega d'altres, produeix unes taxes d'atur desconegudes fins aleshores —i que continuen actualment—, els bancs executen les hipoteques dels particulars que perden els seus habitatges i a més a més hi queden endeutats (amb les immobiliàries — quan no pertanyen als mateixos bancs — s'hi negocia, pel volum de capital immobilitzat que representen, però amb els particulars, no). D'altra banda, els fons d'inversió veuen una nova ocasió en el mercat intern per comprar actius públics privatitzats a efectes especulatius o per obrir noves línies de mercat per a classes benestants per cobrir necessitats que ha deixat de cobrir o que cobreix amb precarietat l'administració pública, i s'emporten els seus beneficis a paradisos fiscals. Pobresa, malestar, manca d'expectatives de futur, temor entre la gent gran que veu amenaçada la seva jubilació i que sovint ha de contribuir a mantenir els fills que han quedat a l'atur o no aconsegueixen trobar feina, indignació i desconcert entre els joves que no veuen cap futur per a ells i que en alguns casos no troben cap més sortida que l'emigració, depressió entre unes classes mitjanes que veuen dràsticament disminuïda la seva capacitat adquisitiva i temen pels seus salaris, augment generalitzat de la pobresa i dels *homeless*, de la taxa de suïcidis...

Uns tipus d'entitats, les Caixes d'Estalvi, que, a Catalunya singularment, havien estat una mena de penyora del pacte social entre la burgesia i les classes subalternes, gràcies particularment a les seves respectives «Obres socials», passen a ser vistes pel poble com un exponent més, de vegades el més proper, del capitalisme psicòpata, i, a més a més, a canvi dels seus respectius rescats, són desnaturalitzades

ja definitivament pel sistema i reconvertides o integrades en bancs, purs i durs.

El sistema polític, a causa de la seva inoperància i complicitat amb el gran capital, cau en un desprestigi generalitzat i comencen a sovintejar les protestes ciutadanes, que confluïran en el 15 de maig de 2011, amb les acampades de la Plaza del Sol de Madrid i de la Plaça de Catalunya de Barcelona, principalment. El moviment del 15 M serà efímer (els darrers resistents de la gran acampada de Barcelona són definitivament desallotjats per la policia el 30 de juny), però el convenciment que la població s'ha de mobilitzar i forçar les solucions pel seu compte s'estén poderosament per tota la societat.

Durant els primers anys de la crisi i les acampades del 15 M, la qüestió catalana resta en un segon lloc (llevat de la manifestació per la suspensió de l'estatut per part del constitucional). El govern de la Generalitat, ja de nou en mans de Convergència i Unió des del 2010, és vist com a part del problema, i és normal, atesa la devoció amb què s'aplica a fer retallades en la despesa pública i la repressió dels moviments populars, singularment del 15 M. Tanmateix, l'independentisme s'ha rearmat poderosament a l'ombra de la crisi. A Esquerra Republicana s'ha dut a terme una mena de revolució silenciosa, que ha posat al capdavant de la formació a Oriol Junqueras i un equip tan decidit com preparat i pragmàtic — tota una novetat en la història recent de la formació —, les Candidatures d'Unitat Popular aglutinen l'esquerra independentista més radical, a les files convergents, més que d'Unió, els partidaris de la independència proliferen cada dia més, com en algun altre partit i també entre la ciutadania no afiliada a cap formació política. De fet, la societat civil, encapçalada per l'Assemblea Nacional Catalana i Òmnium Cultural, ha engegat, començant per Arenys de Munt, un seguit de referèndums populars entorn de la independència, que, a l'empara de l'Associació de Municipis per la Independència, arriben a municipis de tot el país i que, si ve no tenen cap força política, sí que van escalfant l'ambient.

L'11 de setembre de 2012 tot això esclata en la manifestació més important que mai s'hagi vist a la capital catalana. Els principals carrers, des de la Diagonal fins al Pla de Palau, tant les vies més principals com les laterals que hi baixen, estan plens de gom a gom. La manifestació desborda partits i organització i el lema sota el que havia estat

convocada, «Catalunya, nou país d'Europa» és substituït per un clam d'independència que no cessa durant tota la tarda. Al vespre es pot dir que el poble ha sortit al carrer a demanar la independència de Catalunya. Amb aquesta força al darrere els representants de la societat civil es reuneixen amb el president de la Generalitat per exigir-li una resposta política, que es materialitzarà ràpidament en forma d'eleccions. Unes eleccions en les quals el president Mas demana una majoria extraordinària per negociar amb Madrid la celebració d'un referèndum. A partir d'aquestes eleccions, dues coses restaran diàfanament clares. El govern del PP, presidit per Mariano Rajoy, no pensa negociar absolutament res. Exigeix, per dir-ho en termes militars, una rendició incondicional. I la societat civil està decidida a prendre el protagonisme i a no sotmetre's a l'estament polític. Es respecta el paper dels polítics, però qui vulgui governar ho haurà de fer com el rei del *Petit Princep*, escoltant i seguint la voluntat del poble. Això ja es fa palès a les eleccions al parlament on la gran majoria que Mas havia demanat per a la seva persona (i per tant per a la seva coalició política) es reparteix entre CiU i Esquerra Republicana, de la qual sembla que molta gent es refia més que durà endavant inequívocament el procés de la independència. A partir d'aquí s'endega un procés sobiranista que hauria de conduir a un referèndum, que és vetat per l'estat, substituït per una consulta, impugnada davant del tribunal constitucional, i, finalment per un procés participatiu —pràcticament un recompte— que, en el moment que escric això, també està en procés de ser presentat al tribunal constitucional per a la seva impugnació, tot plegat amb una pregunta i una data consensuada per les forces sobiranistes àmpliament representades al parlament. I tot sostingut sempre per una mobilització popular que no defalleix, que uneix el territori català de punta a punta amb una cadena humana l'11 de setembre de 2013 o que dibuixa una V humana gegantina unint la Diagonal i la Gran Via de Barcelona i formant els colors de la bandera catalana, a més a més de moltes altres accions puntuals.

Tots aquests fets són prou coneguts, i demano excuses per recordar-los, però, sense tenir-los presents és impossible entendre la nova construcció simbòlica de la identitat catalana que està naixent.

D'aquella estampa en què Frederic Soler resumia gràficament molts dels principals elements simbòlics de la identitat catalana renaixent no en queda pràcticament res.

El «soli patriarcal de la família catalana» s'ha desfet com un terròs de sucre i en canvi és altament predominant la tolerància envers les diferents formes de grups domèstics i el respecte envers les opcions de vida de cadascú i aquest és un fet, diguem-ne de modernitat, del qual la societat catalana fa gala, enfront de les manifestacions en defensa de la família o en contra de l'avortament que es veuen pròpies d'Espanya i estranyes a la societat catalana, reduïdes, en tot cas, a grups extremadament minoritaris.

Les diferències entre «l'hereu, la mestressa» i «els rabadans i els pastors», si encara existeix, no és en cap cas una diferència harmònica, sinó conflictiva, en una societat que es vol igualitària i democràtica.

La religiositat, ja sigui popular com «la creu de palma i la branca de llorer beneït» o bé oficial com «la innocent passada del Rosari» xoca obertament amb una societat que es declara laica i exigeix que l'estat actui en conseqüència, enfront d'una Espanya, que encara manté un concordat amb la Santa Seu, i que té en el nacional-catolicisme, representat fonamentalment per la conferència episcopal, un dels garants més fermes de la seva indissoluble unitat.

El «trabuc atapeït fins a la gola» ha desaparegut completament de l'argumentari de la defensa de la identitat catalana, que, precisament, s'ha desenvolupat d'una manera exquisidament pacífica, amb el somriure els llavis i la determinació democràtica de guanyar mitjançant els vots.

En resum, per primera vegada potser podem dir que la construcció simbòlica de la identitat catalana ha canviat, a escala social, de dalt a baix.

En primer lloc, la identitat catalana ha deixat de ser quelcom essencial, reservat només a un grup autòcton de la societat per passar a ser un actiu de tothom qui viu a Catalunya, vingui d'on vingui.

En segon lloc s'ha produït el que en diríem ara un apoderament de la societat civil, que no està disposada a acceptar cap poder per damunt. No és una situació temporal de *communitas* en aquest cas, no, els rols polítics, per exemple, són escrupolosament respectats, tant com escrupolosament vigilats. Si un dia Catalunya és independent no

es podrà fer una nova Constitució ni es podrà governar, sense comptar activament amb la participació popular, però això no vol dir que les institucions polítiques i els seus representants no puguin i hagin d'exercir les funcions que els corresponen.

El marcador ètnic per excel·lència és reconegut per tothom — catalanoparlants i castellanoparlants —, però no és imposat a ningú. A la pràctica tan admès és el paper hegemònic que ha de tenir la llengua catalana, com la realitat bilingüe del país.

Els símbols polítics són els mateixos, bàsicament l'himne i la bandera, però fins i tot la bandera ha estat temporalment substituïda per l'estelada, blava o vermella en perfecta convivència com a símbol d'una transversalitat, que, aquesta sí, és fruit d'un procés temporal comú, que en circumstàncies normals haurà de donar lloc a l'expressió democràtica d'opcions polítiques i socials diverses.

El passat ha deixat de ser una referència (amb l'excepció del 1714 de què ara parlaré) i la imatge de la identitat catalana es projecta obertament vers el futur.

És més, el futur és un dels grans temes d'unitat catalanista i oposició a Espanya, una Espanya, un Estat espanyol, que es veu com la viva representació del passat, amb unes idees i valors que, a Catalunya, ara ja no són compresos, si alguna vegada ho han estat. La nova identitat catalana se sent, respecte a Espanya, com una societat moderna i potencialment pròspera i socialment justa, vassalla de l'antic règim. D'aquí expressions com «Espanya ens roba» (que hauria de ser més precisament, com va dir Alfred Bosch, «el govern espanyol ens roba») o l'allunyament progressiu de la visió centralista de l'estat, perfectament representada pel Partit Popular i recolzada pel PSOE i altres forces espanyoles.

En aquest sentit, de percebre Espanya com un Estat autoritari, centralista i repressiu, ha estat molt útil l'imaginari del 1714 — encara que el context històric sigui completament diferent. La imatge del sometent i la coronela defensant els baluards de Barcelona ha produït una fecunda associació simbòlica i les malvestats de les tropes franceses i castelles i la promulgació per Felip V dels decrets de nova planta, encara més. Però és interessant observar que la raó política ha dominat per damunt de qualsevol possible arravatament simbòlic. La societat catalana, gràcies segurament al llarguíssim període d'apre-

nentatge d'activisme cultural i social i de convivència entre col·lectius i idees diferents dintre de les nostres mateixes fronteres, ha imposat, per dir-ho així, el seny a la rauxa, no com a renúncia, sinó com a estratègia política i cercant la màxima legitimitat democràtica davant de la intolerància espanyola. El color de la revolta no ha estat el de les quatre barres de sang perquè «amb la sang dels castellans en farem tinta vermella», sinó el groc de base, el substrat unitari de la bandera.

Podríem pensar que això és propi de qualsevol societat democràtica avançada, però no és així en tots els casos, no és així en el cas d'Espanya. No hi ha hagut cap reacció per part dels sectors més suposadament progressistes d'Espanya, dels intel·lectuals si més no, en favor del dret de Catalunya a decidir el seu futur.

Hi podríem afegir encara molts altres elements, l'acceptació natural del protagonisme de la dona en els llocs més capdavanters del procés (*El País* anomena Carme Forcadell, despectivament, «madrina» i més endavant «tieta de l'independentisme», 2010-2014). Els castellans, per molts motius que ara es faria llarg d'analitzar —entre els quals el seu caràcter arriscat i espectacular, però també la seva gran capacitat d'integració—, han esdevingut l'element festiu més associat a les reivindicacions independentistes, que d'altra banda han acollit, per exemple, amb tota naturalitat, les «batucades». Martí i Pol i Lluís Llach, podríem dir que són els nous poetes del poble i que representen, en part, el que en el seu moment va representar en aquest sentit Verdaguer. Tot plegat ho haurem d'analitzar més endavant, amb la distància que dona el temps.

Però el que realment cal destacar és que l'independentisme transcendeix el fet identitari, per convertir-se en una, l'única, via de sortida que es veu realment possible enfront del desastre econòmic i social provocat per la crisi. No és que no hi hagi altres opcions per viure la identitat catalana, tantes com persones, però no n'hi ha cap altra que hagi formalitzat a hores d'ara una construcció simbolicoidentitària hegemònica i, a més a més, amb un projecte polític integral. Com deia un dia Josep Ramoneda (comunicació oral), la crisi ha alçat un mur davant del futur de les persones i l'independentisme ha aconseguit fer-hi un forat, a través del qual s'albira una utopia possible.

Que aquesta utopia es realitzi depèn d'un sol fet: del nombre de persones que estiguin disposades a recolzar l'independentisme fins al

final, que hi hagi una majoria àmplia (és a dir, no una majoria ajustada o una majoria minoritària), una majoria que no permeti qüestionar racionalment la voluntat de la població de Catalunya de prendre les regnes del seu futur. Si aquesta majoria hi és i s'expressa d'una o altra manera, Catalunya serà independent, més aviat que tard, i viurà un període apassionant de la història, també des del punt de vista de la formulació simbòlica de la identitat. Si no, si, com apuntava també Josep Ramoneda, l'independentisme no té encara prou múscul per aconseguir aquesta majoria, es viurà una situació involutiva, de conseqüències imprevisibles i potser caldrà rescatar Espriu com a poeta de capçalera.

Bibliografia

- BARTH, Fredrik (comp.) (1976). *Los grupos étnicos y sus fronteras*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica.
- CIRESE, Alberto M. (1976). *Il folklore come Studio dei deslivelli interni di cultura delle società superiori*. Cagliari: Libreria Universitaria Cagliariiana.
- FRIGOLÉ, Joan (1980). «Inversió simbòlica i identitat ètnica: una aproximació al cas de Catalunya». *Quaderns de l'Institut Català d'Antropologia*, núm. 1, p. 3-28
- GRAMSCI, Antonio (1973). *Cultura y literatura*. Barcelona: Península.
- HOBBSAWM, E., Ranger, T., (ed.) (1984). *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press,
- LLOBERA, Josep Ramon (1983). «La formació de la ideologia nacionalista catalana». *L'Avenç*, núm. 63, p. 24-35.
- LLOPART, D., PRAT, J., PRATS, Ll. (coord.) (1985). *La cultura popular a debat*. Barcelona: Fundació Serveis de Cultura Popular — Alta Fulla.
- LOMBARDI, Luigi M. (1978). *Apropiación y destrucción de la cultura de las clases subalternes*. Mèxic: Nueva Imagen.
- MASSOT, Josep (2014). *Els Segadors. De cançó popular a l'himne nacional de Catalunya*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- PARTAL, Vicent (2014). *A un pam de la independència*. Barcelona: La Magrana.

- PRAT, Joan (1978). «Una aproximació al fet nacional català des de l'antropologia cultural». A: *II Encontre de Ciències Humanes i Socials dels Països Catalans*, Mayurga, vol. 18, p. 29-51.
- PRATS, Llorenç (1984). «Cultura popular. Tradició i renovació en la festa». *Catalunya 1973-1983*. Barcelona: L'Avenç, p. 218-219.
- (1985). «Sobre el caràcter conservador de la cultura popular». A: Llopart, D., Prat, J., Prats, Ll. (coord.). *La cultura popular a debat*. Barcelona: Fundació Serveis de Cultura Popular — Alta Fulla, p. 72-80.
- (1988). *El mite de la tradició popular*. Barcelona: Edicions 62.
- (coord.) (1995). «De soca-rel. Els orígens de les tradicions». *L'Avenç*, núm. 193, p. 14-60.
- (1996). «Invention de la tradition et construction de l'identité en Catalogne». A: Fabre, D. (dir.). *L'Europe entre cultures et nations*. París: Éditions de la Maison des sciences de l'homme, p. 25-40.
- (1997). *Antropología y patrimonio*. Barcelona: Ariel.
- (2007). «El simbolisme nacionalista». *Tradicionari*, vol. 8. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p. 246-253.
- RIERA, Jaume (1993). «Falsos dels segles XIII, XIV i XV». A: *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Alacant-Elx, 9-14 setembre de 1991)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, vol. I, p. 425-91.
- RIQUER, Borja de; Culla, Joan B. (1989). *El franquisme i la transició democràtica (1939-1988)*, P. Vilar (dir.). *Història de Catalunya*, Vol. VII. Barcelona: Edicions 62.
- RIQUER, Martí de (2000). *Llegendes històriques catalanes*. Barcelona: Quaderns Crema.
- ROSZAK, Theodore (1970). *El nacimiento de una contracultura*. Barcelona: Kairos.
- ROVIRA I VIRGILI, Antoni (1966). *Els corrents ideològics de la Renaixença*. Barcelona: Barcino.
- RUBIÓ I ORS, Joaquim (1841). «Prólech». A: *Lo Gayté del Llobregat. Poesias*. Barcelona.
- SAMPER, Emili (2013). *De l'anarquisme al folklore. Cels Gomis i Mestre (1841-1915)*. Tarragona: Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili.

- SOLÉ I SABATÉ, Josep Maria (comp.) (2007). *El franquisme a Catalunya (1939-1977)*. Barcelona: Edicions 62.
- SOLER, Frederic (1882). «Discurs del Sr. President del Consistori». A: *Anuari dels Jocs Florals de Barcelona*, p. 25-34.
- TERMES, Josep (1984). *La immigració a Catalunya i altres estudis d'història del nacionalisme català*. Barcelona: Empúries.
- (1986). «Les arrels populars del catalanisme». *Catalanisme: història, política i cultura*. Barcelona: L'Avenç-Xarxa Cultural, p. 11-19.
- TERRADAS, Ignasi (2000). «La contradicción entre identidad cultural e identificación política». *Demófilo. Revista de Cultura Tradicional de Andalucía*, núm. 33-34, p. 31-42.
- TRAIMOND, Bernard (1985). «L'effet Macpherson». *Les fous de la langue, Amiras, Reperes Occitans*, núm. 13, p. 72-84.
- TURNER, Victor W. (1969). *The Ritual Process. Structure and Anti-Structure*. Chicago: Aldine.
- VERDAGUER, Jacint (1974). *Obres completes* (5a edició). Barcelona: Selecta.
- VILÀ, Joaquim (1995). «La dansa: un símbol perdut, o un símbol retrobat?». A: Prats, Ll. (coord.). «De soca-rel. Els orígens de les tradicions», *L'Avenç*, núm. 193, p. 20-25.